

13. Пугач А. До питання методології дослідження періодичної преси / А. В. Пугач // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». Вип. 49. – Херсон : ХДУ, 2005. – С. 110–115.
14. Церковно-приходская школа. – 1895. – Октябрь. – С. 134–150.
15. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vehi.net/brokgauz/all/111/111962.shtml>.

Анотація

С.Б.Бричок

Журнал «Церковно-приходская школа» как историко-педагогический источник изучения деятельности церковноприходских школ (конец XIX – начало XX ст.)

В статье анализируется журнал «Церковно-приходская школа» как один из важных источников историко-педагогического исследования. Рассматриваются особенности отображения развития педагогических идей исследуемого периода, прослеживается динамика образовательных процессов, их направленность, роль педагогической теории и приоритетные направления педагогических исследований конца XIX – начала XX ст. На основе анализа материалов журнала «Церковно-приходская школа» сделан вывод о том, что церковноприходские школы были важным элементом народного начального образования, работали за едиными программами, имели довольно четкую систему преподавания предметов. Журнал Св.Синода «Церковно-приходская школа» содействовал формированию педагогического мастерства учителей церковноприходских школ, был своеобразным учебно-методическим пособием, трибуной обмена опытом творческих учителей.

Ключевые слова: история педагогики, историко-педагогический источник, журнал «Церковно-приходская школа», церковноприходская школа.

Summary

S.B.Brychok

Magazine «Parochial School» as a Historical and Pedagogical Source for the Study of Pedagogical Parish Schools (end of the 19th century – beginning of the 20th century).

In article we analyze the magazine «Parochial school» as one of the important sources of historical and pedagogical research. The author considers features of pedagogical ideas of the period under research, traces the dynamics of educational processes, their focus, and role of the educational theory and educational research priorities of the end of the 19th century – beginning of the 20th century. On the basis of the magazine materials «Parochial school» we concluded that the parish schools were an important element of public primary education, they worked by the general program and had a very clear system of teaching. Magazine of the Holy Synod «Parochial school» helped to shape teaching skills of the parish school teachers, was a kind of teaching aids, platform for the exchange of experience of creative teachers.

Key words: history of pedagogics, historical and pedagogical source, magazine "Parochial school", parish school. Дата надходження статті: «9» жовтня 2013 р.

УДК [37.032+37.064,3];929-051 В.Сухомлинський (477) (045)

Г.В.БУЧКІВСЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м.Хмельницький)

Гуманізація механізму впливу дитячого колективу на особистість в аспекті педагогіки Василя Сухомлинського

В статті на основі аналізу історико-педагогічних джерел розкриваються педагогічні погляди на механізм впливу колективу на особистість, який В.О.Сухомлинський розглядав як серйозну проблему виховної роботи. Це обмін інформацією між учнями в процесі спілкування; усвідомлення особистістю духовного життя колективу як наслідку власних зусиль, як частини її інтелектуального життя; переживання особистістю піклування колективу про неї, сприймання добра як відповідальності бути кращою; становище (позиція) особистості в системі взаємовідносин; позитивний приклад колективу; стимулювання самооцінки особистості; посилення потреби особистості у самовихованні.

Ключові слова: В.О.Сухомлинський, виховання, колектив, особистість, механізм впливу колективу на особистість.

Постановка проблеми у загальному вигляді... В.О.Сухомлинський зробив вагомий внесок у розуміння механізму, психолого-педагогічної суті впливу шкільного класного колективу на особистість дитини. Як і А.С.Макаренко, він вважав, що колектив у духовному житті, у вихованні школярів відіграє значну роль. Цю думку він конкретизує у такому положенні: «Життя і праця в колективі є школою становлення буквально всіх рис особистості. Від того, які ідеї лежать в основі трудових, духовних, морально-естетичних взаємовідносин між членами колективу як людської

спілки, залежить становлення понять і уявлень особистості про добро і зло, про обов'язок і справедливість, честь і гідність» [4, с.150].

Аналіз досліджень і публікацій... Вирішення цієї складної проблеми значною мірою залежить від теоретичних підвалин і практики виховання в загальноосвітній школі. Проблемам створення і функціонування учнівського колективу присвятили наукові праці вітчизняні та зарубіжні вчені: Ш.О.Амонашвілі, В.М.Бабоч, С.У.Гончаренко, Л.К.Грицюк, Н.П.Дичек, Г.В.Жулкевська, Л.І.Новікова, Р.О.Позінкевич.

Формулювання цілей статті... Метою нашої статті є розкриття педагогічних поглядів В.О.Сухомлинського на механізм впливу колективу на особистість як серйозну проблему виховної роботи.

Вклад основного матеріалу... Вплив колективу на особистість В.О.Сухомлинський розглядав як серйозну проблему виховної роботи: «Вплив через колектив на особистість дуже складний взагалі, а з духовним розвитком особистості він ще більше ускладнюється» [1, с.347]. Складність цієї проблеми він бачив у багатогранності і різноманітності відносин між дітьми, і вперше ввів поняття «доторкання людини до людини». Саме через ці «доторкання» і відбувається вплив колективу на особистість. Але від їх характеру залежить, яким є цей вплив – збагачує чи збіднює або навіть руйнує особистість. «Життя колективу, – писав В.О.Сухомлинський, – це тисячі й тисячі найнесподіваніших і найтонших доторкань людини до людини: серце до серця, думки до думки, радості до горя, радості до радості, щастя до сум'яття й безнадії...» [1, с.467]. Тому, так важливо, щоб ці доторкання «творили красу, а не завдавали людям болю» [1, с.467].

Проте, вирішальною умовою реалізації виховуючої ролі цих «доторкань» є знання прихованого механізму їх впливу в процесі спілкування дітей. Адже саме шкільний класний колектив є важливим елементом соціального мікросередовища учня, якщо неможливо заперечувати значення саморозвитку і самовизначення особистості, то було б помилковим заперечувати цілком зрозумілий вплив на ці процеси її оточуючого середовища. Також помилковою є звичне уявлення багатьох вчителів, що цей вплив здійснюється лише під час зборів, колективних обговорень, бесід на моральні теми тощо.

Механізмом впливу на особистість організованого дитячого середовища – колективу є складна система взаємодій особистості з ним, елементи якої з великою обережністю визначив В.О.Сухомлинський.

1) Обмін інформацією між учнями в процесі спілкування. В спілкуванні відбувається різносторонній обмін інформацією, думками, переживаннями, цінностями і ідеалами, мотивами й інтересами. Взаємно збагачуються прагнення, потреби, здійснюється передача і засвоєння манер, звичок тощо.

Оскільки значну частину різноманітної інформації учень одержує в процесі спілкування з товаришами, вона справляє величезний вплив на засвоєння тієї інформації, яку він черпає з інших джерел (кіно, радіо, телебачення, книги і т.п.), трансформує її зміст. Ігнорування цього факту педагогами призводить до серйозних прорахунків і помилок. Не можна не враховувати, що учень засвоює більшість моральних норм у процесі спілкування з найближчим оточенням. І, нарешті, у процесі спілкування він отримує різноманітні знання. Це, як стверджують спеціалісти, дуже ефективний шлях пізнання, тому що він пов'язаний з доступністю розуміння, легкістю сприйняття, економією часу.

Виходячи з цього, В.О.Сухомлинський дбав про те, «щоб кожна, особистість здобувала в колективі багатства для свого розвитку і вносила свої багатства в життя колективу» [4, с.161].

Саме цей складний і багатогранний процес містить великі потенціальні можливості впливу колективу на духовний світ учня. Цей вплив, як вважає В.О.Сухомлинський, здійснюється завдяки інтелектуальному життю учнівського колективу. Чим яскравіше духовне життя, тим глибше духовне збагачення. «Якщо в колективі панує розважальна спрямованість, духовне життя підлітків, особливо юнаків і юнок, стає убогим, обмеженим», – вважав видатний педагог [1, с.403].

Суть педагогічного керівництва цим процесом, – примноження інтелектуальних багатств колективу, джерелом яких є інтелектуальна скарбниця всього суспільства і духовне життя кожного члена колективу. «Великий виховний зміст розкоші людського спілкування, – писав В.О.Сухомлинський, – ми вбачаємо в тому, що вже в роки отрочтва і особливо в ранній юності, людина несе до колективу свої думки й сама йде в колектив за думками. Як важливо для формування справжнього людського благородства, щоб вихователь був чутливим диригентом того оркестру, ім'я якому – колективна думка» [1, с.457]. З цією метою педагог повинен пильно стежити за тим, якими проблемами цікавляться учні, що їх хвилює, організовувати колективне обговорення найважливіших явищ навколишньої дійсності і допомагати учням їх осмислювати, знати, що несе в колектив кожний учень і що йому дає колектив.

2) Усвідомлення особистістю духовного життя колективу як наслідку власних зусиль, як

частини її інтелектуального життя. Саме на це зосереджував увагу В.О.Сухомлинський, коли писав: «Могутня виховна сила колективу народжується тільки за тієї умови, коли людина в школі є не пасивним споживачем знань, а творцем. Вище щастя людини саме й полягає в тому, що вона усвідомлює в собі творчі сили, бачить себе як творця» [2, с.472].

В.О.Сухомлинський бачив в інтелектуальному і духовному житті дітей в колективі міцний фактор впливу, який діє опосередковано на моральні якості, погляди, інтереси дитини. В практиці є багато прикладів, коли зі зміною колективу, з переходом в колектив з іншою духовною атмосферою багато в чому змінювався і учень. Тому, В.О.Сухомлинський писав: «Інтелектуальне життя особистості не можна уявляти як вузький, замкнутий маленький світ. Збагачуючи інтелектуальне життя колективу, людина повсякчас користується і його духовними багатствами» [6, с.491].

Проте цей механізм спрацьовує, якщо особистість задовольняє духовне життя колективу. Є діти, які за рівнем свого духовного і інтелектуального розвитку вище за своїх однокласників, їх не задовольняє те, що вони бачать і чують в класі, школі. Ця ситуація в залежності від рівня педагогічного керівництва має одне з двох рішень: або створюються умови для плідного впливу такого учня на інших, або колектив протидіє і вступає в конфлікт з ним. Тому, враховуючи, що «сфера духовного життя людини – це розвиток, формування й задоволення її моральних, інтелектуальних і естетичних запитів та інтересів ...» [1, с.212], педагогічне керівництво дитячим колективом має бути спрямоване на те, щоб в ньому «вирувало б розумове життя» [6, с.491].

Духовне життя школи має бути настільки багатограним, щоб кожна людина знайшла поле для розкриття, вираження, утвердження своїх сил і творчих здібностей. Мета духовного життя школи полягає в тому, що в кожному вихованцеві пробуджується його індивідуальна людська неповторність.

3) Переживання особистістю піклування колективу про неї, сприймання добра як відповідальності бути кращою. В.О.Сухомлинський у зв'язку з цим писав: «Здатність особистості бути вихованою народжується саме там, де вона, юна людина, яка усвідомлює й виражає себе як частинку колективу, відчуває піклування про себе, знає, що вихователів і всьому колективу боляче за кожний її необережний, невдалий, неправильний крок» [4, с.198].

У даному випадку механізм впливу діє через емоційне середовище особистості, коли певні вимоги колективу, його моральні цінності спрямовуються не як нав'язування чужої волі, а як прояв піклування і поваги. В цих умовах виникає своєрідний емоційний стан особистості, форма її взаємодії з колективом, яку В.О.Сухомлинський називав «відкритістю серця» наслідок найвищої довіри. «Відкритість серця, – писав він, – дуже делікатна річ, роль якої у вихованні через колектив неможливо переоцінити. Тільки тоді, коли ви, впливаючи на колектив, добиваетесь відкритості серця кожного вихованця, колектив стає могутнім засобом виховання» [2, с.598].

Дієвість цього механізму підсилюється тим, що дитина бачить на власні очі приклад гуманізму, турботи людини про людину.

4) Становище (позиція) особистості в системі взаємовідносин. Вплив колективу на особистість залежить не тільки від існуючих в ньому взаємовідносин, але і від того, як «вписується» дитина, підліток, юнак в цю систему, як він сам ставиться до колективу, як колектив ставиться до нього, яке його місце і роль в цій спільності. Відомо, що дитина будь-якого віку не байдужа до свого успіху серед оточуючих її товаришів. Визнання або невизнання колективу істотно впливає на її самопочуття, настрій, характер. Несприятливе становище в колективі є причиною вироблення багатьох негативних якостей – індивідуалізму, агресивності, тяготіння до кримінальних угруповань тощо, і, навпаки, сприятливе становище, задоволення своєю роллю в колективі сприяє зародженню інших якостей – любові і поваги до інших, почуття солідарності, вміння співпрацювати тощо.

Використання колективу як умови індивідуального розвитку дитини пов'язано не тільки з корегуванням існуючих відносин. Успіх цього процесу залежить від знання педагогом дитини і колективу, від того, в які взаємини він поставить їх, від становища в колективі, яке буде займати дитина і від «настрою» колективу щодо цієї дитини. Якщо ж учень з тих чи інших причин потрапив у несприятливе становище, колектив перестає бути для нього притягуючою силою.

З цього В.О.Сухомлинський робить висновок, що нормальний розвиток, щастя всіх і кожної особистості можливі лише за умови, якщо дитина переконана: вона комусь дуже, дуже потрібна, для когось безмежно дорога; хтось вбачає в ній сенс свого життя; але і вона кимось дорожить, без когось не може жити, хтось для неї безмежно дорогий. Можливо, це переконання не виступає у вигляді виразної думки, але воно наповнює всю істоту дитини. «Взаємовідносини дітей у колективі – одна з найтонших сфер шкільного життя. Для того, щоб одна дитина не поранила душу іншої, дітей треба вчити відчувати. Перша турбота вихователя – щоб душа дитини була чутливою і сприйнятливою до того, що відбувається в чужому серці» [4, с.494].

5) Позитивний приклад колективу. Приклад як метод виховання вже давно взятий на

озброєння педагогікою. Але в педагогічній літературі здебільшого спираються на приклад дорослих, літературних героїв, історичних діячів тощо. В.О.Сухомлинський у цілковитій згоді із законами соціальної психології вважає найсильнішим фактором впливу на особистість позитивний приклад колективу, в якому відбувається її життєдіяльність. «Виховний ефект різновікового колективу полягає в тому, що під впливом яскравого позитивного прикладу дитина, підліток усвідомлює, якою людиною вона хоче стати, у них з'являється прагнення досягти ідеалу, взірця», – писав В.О.Сухомлинський [6, с.598].

Але і тут він робить суттєве попередження, що колектив може сприйматися як приклад лише, якщо він знаходиться на високому рівні духовності. «Поza духовними відносинами, що виникли на основі цікавої, захоплюючої праці, прагнення стати такою людиною взагалі не може виникнути й оволодіти думками й почуттями вихованця» [6, с.590].

6) Стимулювання самооцінки особистості. Цей елемент механізму впливу В.О.Сухомлинський формулює з вичерпною чіткістю: «Від того, що думає про людину колектив, залежить її думка про себе, рівень вимогливості до себе» [2, с.502].

Розвиваючи дане положення, В.О.Сухомлинський пояснює психологічну основу цього процесу, а саме співставлення себе з іншими. Чим більше розвинута особистість, тим менше залежить вона від цієї закономірності, але повністю ніхто і ніколи не може її проігнорувати.

«Ми твердо переконані, – писав В.О.Сухомлинський, – джерелом виховної сили колективу є насамперед те, що в процесі колективної праці, у багатому колективному духовному житті людина бачить сьогодні в своєму товаришеві те, чого вона не помічала вчора, – відкриває людину, і саме завдяки цьому вона, образно кажучи, заглядає сама в себе, оцінює сама себе, зіставляє – що в мені було і що є сьогодні» [6, с.581]. Відомо, що адекватна самооцінка дозволяє особистості побачити себе такою, якою вона є в дійсності, і це сприяє її самовдосконаленню, занижені чи завищені самооцінки спотворюють для дитини розуміння своїх позитивних і негативних рис і, це, веде до зверхності, ігнорування інших або до невпевненості, розгубленості, зупинки розвитку.

Тому В.О.Сухомлинський попереджає вчителів: «Емоційна убогість, невихованість окремих школярів, з якою вони прийшли до школи, – це напівзав'язані очі. Вам, тільки вам, бо ніхто крім вас, цього не зробить, треба зняти цю пов'язку з дитячих очей, відкрити перед маленькою людиною багатогранний світ людських почуттів. Глухий до інших людей – залишиться глухим до самого себе; йому недоступне буде найголовніше у самовихованні – емоційна самооцінка власних вчинків. А без цього не може бути й мови про вплив колективу на особистість» [1, с.452]. Йдеться про процес взаємодії оцінки колективу і самооцінки особистості, що виступає одним з найважливіших внутрішніх механізмів впливу на неї.

7) Посилення потреби особистості у самовихованні. Цей елемент механізму впливу дитячої спільності на особистість В.О.Сухомлинський розглядав з трьох сторін. По-перше, він підтримує положення про те, що без самовиховання, без власних зусиль дитини не може бути виховання. І, по-друге, самовиховання – не тільки наслідок власного вибору особистості, а значною мірою є наслідок повнокровного життя колективу.

«Коли людина відчуває себе учасником суспільного розвитку, вона творить не лише матеріальні цінності для людей, вона творить і саму себе. З праці, в якій яскраво виражений дух громадянськості, починається справжнє самовиховання. А самовиховання – це не щось допоміжне у вихованні, а міцна підвалина в ньому. Ніхто не зможе виховати людину, якщо вона сама себе не виховує» [1, с.427].

Розробляючи проблему: колектив – особистість – виховання – самовиховання, В.О.Сухомлинський поглиблює розуміння взаємозалежності виховного потенціалу колективу від вихованості кожної особистості. Цим він виступає проти фетишизації ролі колективу, який у багатьох роботах розглядався як абстрактна сила, яка стоїть над особистістю і має право на виховну функцію тільки тому, що він колектив, більшість. Йому в абстракції приписувалися виховні можливості. Тому, з позиції гуманізму має велике теоретичне значення така його думка: «Особистість і колектив – це дві сторони однієї медалі. Без виховання особистості не може бути й мови про колектив як про виховну силу, а виховання особистості немислиме без самовиховання. У широкому розумінні поняття виховання я уявляю собі як гармонію виховання колективу й виховання особистості, а у вихованні особистості одна з провідних мелодій належить самовихованню» [7, с.101].

Висновки... Підсумовуючи погляди В.О.Сухомлинського про механізм виховного впливу колективу на особистість, ми вважаємо доцільним зробити такі **висновки**. На відміну від своїх попередників, які у більшій мірі досліджували механізми зовнішнього характеру (спілкування, взаємини, становище особистості в колективі), вчений розглядає значною мірою внутрішні механізми, які пов'язані з психічним станом, реакцією особистості, її власними потребами і свідомим вибором.

На відмінність від авторитарних прихильників колективізму, він виступає за право особистості

як суб'єкту виховного процесу критикувати свій колектив, бути незалежною і вільною.

В.О.Сухомлинський у певній відповідності з потребами часу і об'єктивними закономірностями розвитку особистості вважає дитячий колектив лише одним з факторів впливу на неї, що зумовлено необхідністю її всебічного розвитку. Отже, визнаючи важливість «мудрої влади» колективу над особистістю, В.О.Сухомлинський проти його абсолютної влади. «Людина, – писав він, – невичерпне ціле (моральне, інтелектуальне, емоційне, естетичне, творче), і знайти форми розкриття, вираження, розвитку цього цілого тільки в одному колективі, через обмежені можливості організації відносин між членами цього колективу, – завдання нездійсненне» [6, с.566].

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : [в 5 т.]. – К., 1976. – Т. 1. – С. 209–400.
2. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : [в 5 т.]. – К., 1976. – Т. 1. – С. 403–637.
3. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : [в 5 т.]. – К., 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
4. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : [в 5 т.]. – К., 1976. – Т. 1. – С. 55–206.
5. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : [в 5 т.]. – К., 1977. – Т. 4. – С. 393–626.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : [в 5 т.]. – К., 1977. – Т. 2. – С. 419–654.
7. Сухомлинський В. О. Формування комуністичних переконань молодого покоління / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : [в 5 т.]. – К., 1976. – Т. 2. – С. 7–146.

Анотація

Г.В.Бучковская

Гуманізація механізму впливу дитячого колективу на особистість в аспекті педагогіки

Василя Сухомлинського

В статті на основі аналізу історико-педагогічних джерел розкриваються педагогічні погляди на механізм впливу колективу на особистість, який В.А.Сухомлинський розглядав як серйозну проблему виховної роботи. Це обмін інформацією між учнями в процесі спілкування; усвідомлення особистістю духовної життя колективу як результату власних зусиль, як частини її інтелектуального життя; переживання особистістю опіки колективу над нею, сприйняття добра як відповідальності бути краще; положення (позиція) особистості в системі взаємовідносин; позитивний приклад колективу; стимулювання самооцінки особистості; посилення потреби особистості в самовихованні.

Ключові слова: *В.А.Сухомлинський, виховання, колектив, особистість, механізм впливу колективу на особистість.*

Summary

H.V.Buchkiv'ska

Humanization of the Mechanism of Children Collective Influence to the Personality in the Aspect of Vasily Sukhomlynskyi's Pedagogics

On the basis of the analysis of historic-pedagogical sources, pedagogical views onto the mechanism of collective influence to the personality have been revealed, which V.O. Sukhomlynskyi studied as a serious problem of educational work. To this belong the exchange of information in the process of communication; realization of personality spiritual life of collective body as a consequence of his or her own efforts, as a part of intellectual life of a personality; feeling of personality care of the collective body about him or her, perception of good as a responsibility to become better; state (position) of the personality in the system of interrelations; positive example of the collective body; stimulating of self-concept of the personality; exacerbation of personality's need in self-education.

Key words: *V.O.Sukhomlynskyi, education, collective body, personality, mechanism of collective influence to the personality.*

Дата надходження статті: «9» жовтня 2013 р.